

NONASP MODERN

(Segle XVIII) Manolo Freixa Bondia

L'1-XI-1700 mor l'últim monarca de la casa d'Àustria Carles II qui en el seu últim testament (de 2 d'octubre anterior) havia nomenat hereu únic de tota la monarquia a Felipe, duc d'Anjou i nét de Lluís XIV de França; ell es convertirà en Felip V, IV d'Aragó. La manca de successió de Carles II havia condicionat la política internacional europea durant el seu regnat, preocupades les nacions pel nou equilibri resultant de la successió espanyola i del possible repartiment de les possessions de la monarquia. La introducció de la casa

Els aragonesos, en general, van prendre bàndol per l'Arxiduc Carles, perdent la guerra van haver d'acceptar a Felip V com a rei. Es pot dir que amb la recuperació del regne d'Aragó per Felip V al maig de 1707, després de la batalla d'Almansa, la guerra de Successió havia acabat per a Aragó a l'efecte de les conseqüències politico-administratives.

Amb els Decrets de Nova Planta de 29-VI-1707, Aragó deixava d'existir com regne amb òrgans administratius independents, uniformant-se en tot amb les lleis i govern de Castella. Tot just si es va poder aplicar la reforma fins 1711, després de la consolidació de Felip V amb les victòries de Brihuega i Villaviciosa. En paraules de l'historiador Josep M. Lacarra, tot el sistema administratiu del regne desapareix. Cessen el Justícia d'Aragó i el seu tribunal; cessen les Corts i la Diputació. La Cancelleria creada el 1707 es redueix el 3-IV-1711 a Audiència amb una Sala Civil, en la qual s'aplica el Dret aragonès i una altra sala del criminal, en la qual s'aplica el Dret penal castellà. El virrei és substituït pel capità general, a més del comandament militar, és el president de l'Audiència. El Consell d'Aragó desapareix com a tal, incorporant-se al Consell de Castella.

Les places de Fraga, Lleida i Tortosa van ser durament disputades i Nonasp era punt de trànsit de moviments militars.

Els miquelets catalans s'apoderen en 1705 de diversos llocs fronterers de Tortosa per aconseguir arribar fins a Alcanyís. Dues companyies d'Osca i 4 de Saragossa arriben a Casp i Maella (estava a favor de Felip V) amb l'objectiu de defensar i impedir d'aquesta manera la penetració dels miquelets; cosa que no van aconseguir, ja que fins 1706 no aconseguen prendre la plaça-castell de Maella. Amb aquesta acció es va aconseguir l'important objectiu d'obrir les comunicacions entre Aragó, València i Catalunya.

Ocupen el càrrec de Jurat Major, Miguel Taverner (1704) i Juan Altés (1706).

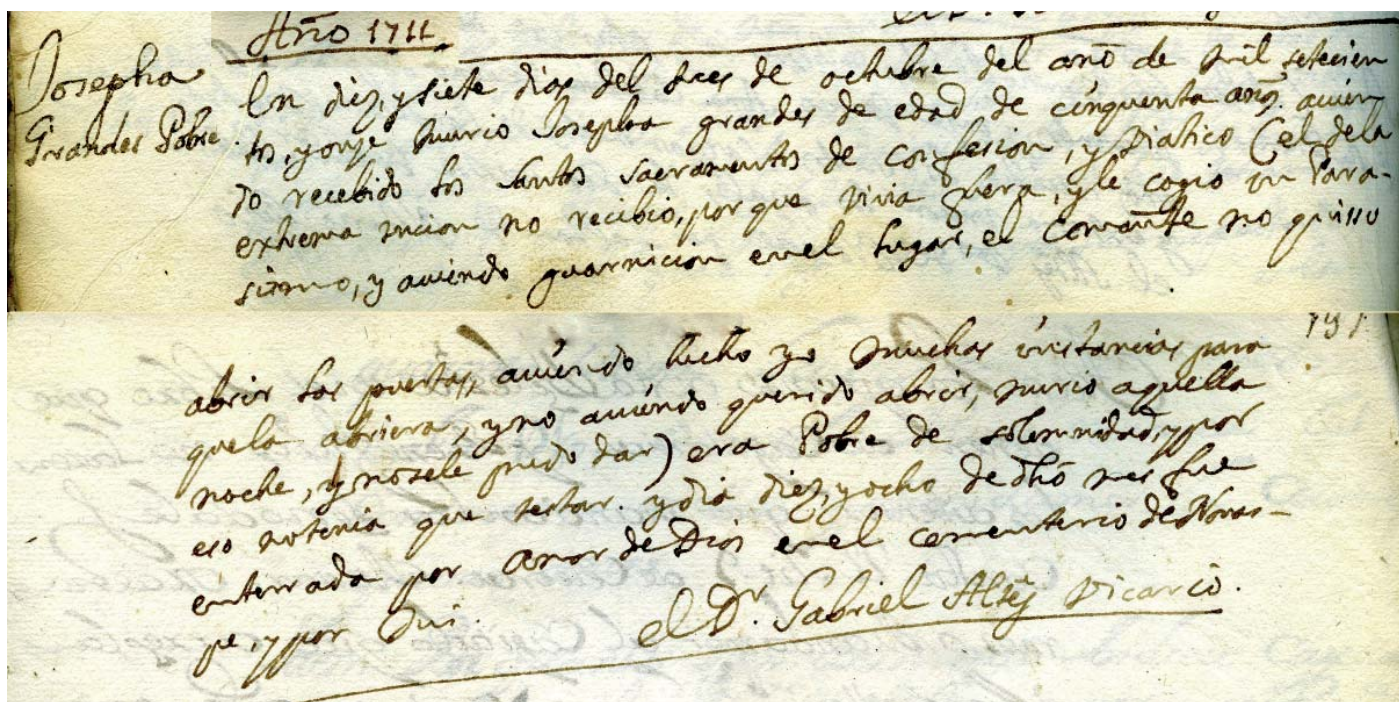
En 1706 una epidèmia provoca en Nonasp cinquanta defuncions en set mesos.

Que Nonasp tenia Guarnició Militar, ens ho confirma l'acta de defunció del 17-X-1711 de Josepa Grans, en la qual el Vicari de Nonasp que va escriure la defunció, Mossèn Gabriel Altés, escriu: *"no recibió el sacramento de la extremaunción porque vivía fuera (del recinto fortificado) y le cogió un paralismo y*

Batalla d'Almansa recreada per Ricardo Balaca en 1862

de Borbó en el tron espanyol, després de l'últim i definitiu testament de Carles II, va tenir dos efectes immediats: d'una banda, una guerra europea, provocada pel recel d'Anglaterra i Holanda a una confederació borbònica, i avivada per les pretensions successòries de l'arxiduc Carles d'Habsburg segon fill de l'emperador alemany Leopoldo; d'aquesta manera, Espanya i França quedaven enfrontades a la pràctica totalitat de les potències europees aliades. D'altra banda, per als regnes de la monarquia espanyola aquesta guerra de Successió es converteix en una autèntica guerra civil, que va dividir als espanyols en dues faccions oposades: els castellans, que van recolzar a l'hereu legítim Felip V, IV d'Aragó, i els regnes de la Corona d'Aragó que donaran suport les pretensions successòries de l'arxiduc Carles. El resultat de la guerra, amb la consolidació en el tron de la monarquia absoluta dels Borbons, tindrà unes conseqüències decisives per als antics regnes de la Corona d'Aragó. L'Arxiduc Carles d'Àustria pretenia tenir els drets successoris al tron. Apareix una Espanya dividida en dos bàndols que donarà lloc a una cruel guerra civil, la Guerra de Successió (1705-1715).

Del llibre de defuncions. 17 d'octubre de 1711

aviendo guarnición en el lugar, el Comandante no quiso abrir las puertas, aviendo echo yo muchas instancias para que la abriera y no aviendo querido abrir, murió aquella noche y no le pude dar...”

Els temps no havien de ser molt tranquils i el Comandant de la tropa no es va arriscar a obrir de nit les Portes de la Vila. També ens confirma que algunes cases estaven ja fora del recinte protegit.

Les tropes que van estar de guarnició o de pas entre 1708 i 1713 van ser les següents: Regiments de Barcelona, Baltasar Abarca, Brunof, Melun, Múrcia, Terol, Ibáñez, Jaén (cavalleria), Piqualkes i Marquès de Lanzarote, Primer Batalló de Vajeles i Segon Batalló del Regiment Castella.

En 1711 Nonasp passarà a pertànyer al Corregimiento d'Alcanýs fins a 1833.

La guerra acaba amb la pau d'Utrecht (1713-1714). Felip V és reconegut com a rei d'Espanya i es dissolen les institucions pròpies de la Corona d'Aragó.

A aquest període corresponen les obres de consolidació del castell per mitjà de contraforts al penya-segat, així com l'obertura de grans finestrals a la planta alçada. Nonasp segueix encara emmurallat, encara que algunes cases ja es realitzaven fora de la muralla.

El Portal va tenir els seus inicis en començar a eixamplar la Vila fora del recinte protegit i el principal accés era la Portalada principal, al final del carrer Baix (carrer Major), que conduïa cap a la plaça Major (plaça Església). Aquesta plaça va començar pels més vells edificis que hi havia al lloc, fora de la paret protectora de la Vila: el molí d'oli dels Hospitalaris (ara el bar Sindicat), l'Ermida de Sant Sebastià (ara Ibercaja),

la casa contigua “La Alfreda” propietat de l'Ajuntament (anteriorment dels Hospitalaris) utilitzada com Hospital de la Vila en els segles XVIII i XIX. Posteriorment va passar a ser l'Escola Municipal.

Al principi, excepte el Portal, tot el edificat fora del mur de protecció sol denominar Raval, i les primeres vegades que es nomena la plaça es fa amb el nom de “Portal” o “Plaça del Portal i les seues sortides o Eres”

Ocupen el càrrec de Justícia, Juan A. Zapater (1713) i Juan Horta (1715).

En 1714 amb l'abandonament de la Guarnició Militar s'inicia un període de pau de gairebé cent anys. Tot aquest segle és de progrés per a la Vila doblant el nombre d'habitants. Això és fruit de la pau i de la puixança de la seva economia iniciada per la revaloració de l'oli, blat, ordi i sègol i que en les hortes es sembrava blat de moro. També es dedueix la importància de la ramaderia pel nombre de pastors, tant prestatges com els d'hivern procedents principalment de Asín i vall de Broto.

Encara que l'agricultura és la principal ocupa-

ció dels nonaspins, també hi ha teixidors de llenços, sastres, comerciants, fusters, llevadores, paletes, sabaters, moliners, carnisseres, ferrers, pastors, apotecari, mestres, veterinari, metges, cirurgians (en haver hospital, arribaven malalts de Massalió, Casp, etc.), notari i escrivans (del Jutjat i Ajuntament).

El 23 agost 1716 un bandoler de camins mata Joseph Marc per treure-li la pobra roba que tenia.

El càrrec de Justícia (alcalde-jutge) passa a dir-se alcalde. Hi ha també Regidors (regidors) i Jurats. Joan Horta és l'alcalde en 1718.

Aquest mateix any se celebra a Casp un procés per l'ús de les pastures en els termes de Favara i Nonasp. El Convent de Sant Joan de Jerusalem de Casp, com possessor temporal del lloc de Nonasp portava a pasturar el seu bestiar a aquesta Vila.

Nonasp i l'Ordre tenien un acord amb els de Favara des de 1567 i que era per tot arreu respectat que els guanyats de cada terme podien pasturar en els de l'altre "d'era a era i de sol a sol".

Els problemes s'originen a partir de 1717, quan un bestiar de l'Ordre en estar malalt o no poder sortir va demanar permís al Justícia i Jurats per poder-se quedar al terme de Favara, permís que li va ser concedit fins a la Mare de Déu d'agost, sota el pagament de 30 reals i un be. Tot i que es va lliurar, els problemes van seguir al degollar bens de l'Ordre en diverses ocasions els de Favara arribant al final a aquest judici.

Entre els deu testimonis que presenta l'Ordre hi ha els nonaspins Mossèn Gabriel Altés Vicari de l'Església de Sant Bartomeu, Francisco Altés i Miguel Taberner.

Els testimonis de Favara citen la Casa Palau o Castell de Nonasp per dir que des de la seva destrucció en 1640 no habiten en ell els monjos, per voler justificar que no tenen drets, tot i que continuen tenint el poder temporal sobre Nonasp i per tal poder el mateix dret que els habitants de Nonasp.

Pràcticament tots diuen que el Convent és Senyor temporal de Nonasp amb gaudi, ús i facultat de muntanyes, herbes, llenyes, aigües i altres facultats

que tenen els veïns. També té un molí fariner (antic camí d'anar a Casp), amb un moliner i un forn de pa coure (carrer Forn), arrendat, a part de heretats amb treballadors als quals es paga el jornal. Se citen plantacions de vinya, oliveres i moreres. El Castell tenia aptitud per allotjar als seus religiosos i criats, i que vivien en ell diversos frares seguit amb els seus criats, però van haver d'abandonar amb motiu de les hostilitats de la guerra de 1640, i ja no van tornar a viure en comunitat en ser enderrocat encara que posteriorment fos reconstruït.

De 1727 es conserva un paper en el qual es diu que a la casa de Diego Barbastre "Jutge conservador i protector del lloc de Nonasp" es va fer el conveni, cedint el lloc als seus "censalistes" per vint anys tots els seus propis: les carnisseries, la taverna, el molí d'oli, les aigües amb que mitjançant un cànon pel que sembla, es regaven certes terres pròximes al lloc (Freginals), etc. Al molí es reservava la mòlta d'oliva "de delmes dels senyors de Sant Joan" i les heretats que posseïen en el terme.

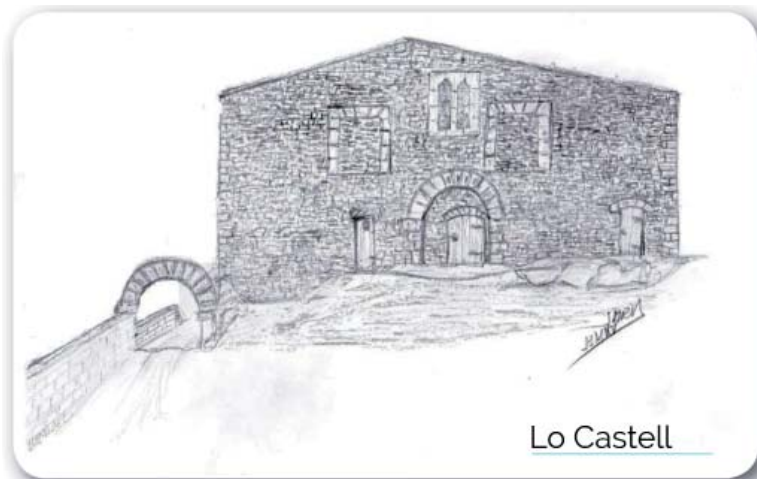
Ocupa el càrrec d'Alcalde, Thomás Pons, és Jurat, Gabriel Altés i Mossèn, Ignacio Altés.

En les almoines de les Quaresmes de 1728 i 1729 es indiquen que es lliurin a l'Hospital per proveir de roba, i les dels anys 1731 i 1732 per a la fàbrica del Retaule de la Mare de Déu de Dos Aigües.

Abans de les noccs era costum fer els "Capítols" La Cèdula de Capítols Matrimonials, entre Joseph Turlan i Bernarda Franc, veïns de Nonasp feta en 7 dies, setembre de 1730 ens diu el següent:

"Trae Joseph Turlán para ayuda y contemplación del Matrimonio, una Suerte al Cabo baxo la guerta de Matarranya, plantada de viña y oliveras. Una suerte a las planas de la azud de Algars. Un freginal, al portal de Maella. Un pedazo de tierra al barranco de Villalba. Una masada a la Vall de Bonhom.

Trae y le mandan a Bernarda Franc sus padres Jayme Franc y Francisca La Cruz, una casa a la calle Nueva con veinte sueldos de censal a la Capellanía de Payris, mas un bancal al Domenge, una solada als Glerisos, un pedazo de tierra als Terres, cinquenta libras jaquesas en quatro años en frutos o en hacienda, ropa, sábanas seis, dos pares de almudadas cama, colchón, jergón, manta y colcha, servilletas una docena, manteles tres, paños de masar dos, camisas una docena, una cuchara de plata, copa de color, dos vestidos de tafetán, caldero, una mesa, una silleta, dos tinaxas y una arca y todo esto se lo mandan los estos Jayme Franc y Francisca La Cruz con parte y condición que no puedan pedir derecho alguno de todo lo que se les manda a esta boda. Franc en el último testamento de Jayme Franc su

padre. Y no de otra manera. Y le casar según fuero de Aragón. Y en caso de separación de matrimonio cada qual se vendrá con lo que ha traido trexeros partidas y a petición de ambas partes me rogaron a mí Mosen Antonio Altés lo firmase a lo que presente fui y otorgué lo sobredicho.

Y fuera testigos a lo presente Jayme Taverner, labrador y Liborio Vicente, vecinos de Nonasp.

Firmado y Rubricado por Mosen Antonio Altés”

En els casaments en què algun dels contraents era vidu, existia el costum de fer esquellada, que consistia a recórrer els carrers amb esquelles i altres andròmines, fent soroll i col·locant coses inútils a la porta de la casa dels nuvis. Solia durar d'un dia a una setmana.

En 1736 és alcalde, Agustín Altés i en 1737 Josep Franc.

En 1742 es dona llicència al Vicari de Nonasp perquè pugui beneir les dues campanes fabricades per la seva Església.

En 1756 Agustín Altés fa declaració de béns com a garantia per aspirar al Benefici d'Agustín Altés Llop menor d'edat:

1r Una masada a Vall de Bonhom amb torre i corral de bestiar de 24 juntes.

2n Camp d'oliveres a l'Horta d'Algars de 3 juntes de terra.

3r Un bancal d'oliveres a l'Horta Matarranya.

4t Un graner al carrer Cementiri.

5è Un Bergel a Callizo de les Eres.

6è Una mas amb corral de bestiar a Vall de Bonhom de 7 juntes.

7è Un oliverar a la partida del Tossal.

Les propietats dels Altés anirien augmentant amb les propietats dels Vicaris.

S'amplia la superfície conreada roturant noves terres, construint bancals per aprofitar els vessants de les muntanyes i turons, talant boscos, etc. La intensificació de la producció es va aconseguir per una banda gràcies a l'augment de regadiu, a la utilització d'abonaments (fems) i de tècniques de rotació de cultius més modernes que tendien a suprimir el guaret. Cobrar gran importància els cultius de patates, cànem, morena i sobretot la vinya.

Les vies de comunicació eren molt rudimentàries i escasses i consistien en camins de ferradura, recorreguts per traginers que portaven rècues de mules carregades amb tot tipus de mercaderies, ja que el trànsit de carruatges quedava limitat a unes poques rutes. S'aprofitaven també els rius. L'Ebre continuava sent la via de transport del blat aragonès a Catalunya.

Són Alcaldes de Nonasp: Bartolomé Pardo (1748), Josep Pons (1751), Isidro Ràfels (1753), Fran-

cisco Roque (1761) i Francesc Viñas (1762).

En 1761 i 1770, es produeixen dues visites del Gran castellà d'Amposta, el que crea l'enueig de l'Arquebisbe de Saragossa que ho considera dret seu. No és d'estranyar algun enfrontament doncs Nonasp part de pertànyer a l'Arquebisbat de Saragossa, pertanyia als Hospitalaris que eren els que posaven i pagaven al Vicari. S'envia una dotació econòmica perquè s'arregli el paviment de l'Església. El sòl era de terra, ja que es celebraven enterraments. És Mossèn, Esteban Altés.

En 1767 es tanca la porta al seu costat nord de l'Església Parroquial que era l'entrada dels Senyors del Castell i havia deixat de ser utilitzada en 1529 en construir la nau nord. Tenia el cor on està ara, però s'accedia per l'interior de l'Església i les seves escales estaven adossades a la paret nord.

Els temps tenien els seus perills: saltejadors de camins i epidèmies que delmaven la població com el xarampió i la verola. En 1761 la verola va causar 43 morts en tres mesos. En 1766 hi ha 60, el triple del normal, i en 1772 van morir 57 persones.

Heus aquí algunes de les condicions o ordres dirigides als arrendataris que figuraven en un Contracte d'Arrendament de Béns de 1764:

- S'haurien plantar en cadascuna de les Sorts, dues oliveres o moreres per junta de terra.

- Cada tres anys com a mínim haurien els arrendataris posar a les oliveres o moreres una càrrega de fem per arbre; les vinyes devien estar ben femades.

- De tallar els arrendataris arbres o branques d'aquests, vinyes o ceps, pagarien 25 reals; si reincidien per tercera vegada se'ls trauria l'arrendament.

- No es podien recollir les olives quan ploqués o estant mullats les oliveres, amb gelada o altres ocasions en què es danyés l'arbre. La palla havia repartir en parts iguals. L'oliva es repartia quan acabava de treure i encara conservava el full, i es mesurava donant un cabàs al colon i un altre a l'amo.

- No es podia esporgar, tallar o arrencar cap pi.

- En els dos últims anys de l'arrendament estava prohibit sembrar blat de moro a les terres d'horta; en l'últim hauria de deixar els rostolls i terra de cultiu a disposició del nou arrendatari.

- A la poda i neteja de les oliveres i altres arbres, la llenya seria repartida entre l'amo i el colon.

- L'arrendador tenia obligació de subministrar les llavors (blat, ordi i mongetes) als colons arrendataris.

- No s'admetia la construcció d'edificis en cap cas.

Pel que fa als figues, un cop assecats, cada colon donava una part a l'amo, sent voluntari el fer-ho. Pel que fa a les hortalisses i verdures només es podien

plantar la quantitat destinada per a la utilització o consum de la família del colon.

Les primeres patates se sembren a Casp el 1795, però no es popularitzarà la seva utilització fins a la Guerra de la Independència (1808).

En 1770 s'inicia per part de la Inquisició un judici contra Fra Bernat de 37 anys, caputxí i prevere, natural de Nonasp al qual se l'acusa de dir que el Papa només és Bisbe de Roma i que no tenia jurisdicció sobre els altres bisbes. En 1772 es produeix la votació i es determina que sigui pres en les presons de la Inquisició i se li embarguen tots els llibres i papers que tingués.

De la Visita Pastoral de 1773 es recullen les dades sobre Nonasp:

“La Parroquial de Nonasp consta de 164 vecinos y 496 Almas de Comuni6n. Adem6s del Altar Mayor, existían diez m6s bajo las advocaciones del Santo Cristo, San Antonio de P6dua, San Joaquín, San Nicolás, San Francisco Xavier, de las Benditas Ánimas, la Divina Pastora, de la Virgen del Pilar, de la Virgen del Rosario y de San Miguel.

Hay una Cofradía del Rosario, cuyas constituciones aún no están aprobadas por el Ordinario. Se instituye la renovaci6n y las cuentas posteriores a esta renovaci6n están aprobadas por 14 Santas Visitas, casi todas las constituciones están en Observancia y tienen de renta anual fija un bancal, 24 sueldos jaqueses y lo restante lo tienen de limosna que se recoge y de las que el Mayordomo lleva cuenta en un libro que presenta en la Santa Sede”.

També diu que hi ha vuit llums a l'Església, aquestes cremen regularment els dies festius a Tercia Missa Conventual i Vespres, la del Roser en té cura el Majordom de la Confraria. A més de l'Altar Major hi ha deu més, Hi ha un Sant Crist que serveix de creu i té un braç trencat.

En no haver Casa Parroquial, no hi ha Arxiu, i tots els documents els té el Vicari a casa, encara que alguns més antics es conserven en una de les Arques de la Sagristia antiga.

Hi ha un Hospital, del qual és patró el Poble, que no té ni forrellat ni clau. Quan arriba un malalt es recull almoïna. Té un hospitaler que nomena el Poble i viu a la casa veïna a dit Hospital. El metge i altres assisteixen d'almoïna.

Una ermita sota l'advocació de la Mare de Déu de Dos Aigües es manté de les almoïnes, sent Majordom Antonio Navarro.

Els Hospitalaris (Monestir de Sant Joan de Casp) proveeixen l'Església dels Delmes que cobren de la Vila.

Segons una pastoral de 1776 l'Ermita extra-

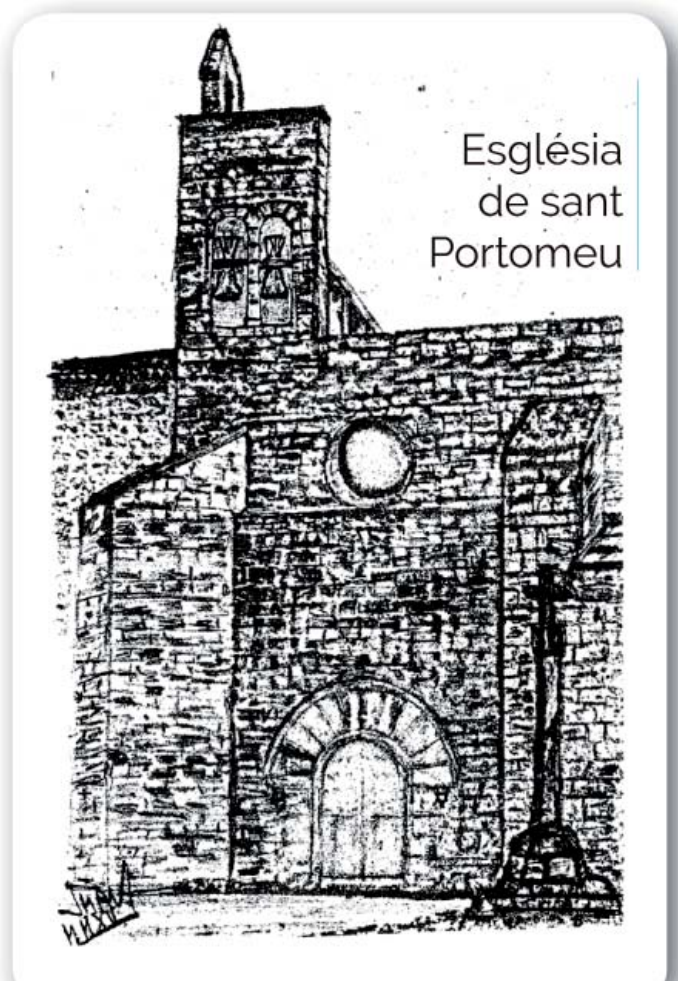
murs coneguda com “Capella Pública de Sant Fabián i Sant Sebastià” estava en mal estat, amenaçant amb enderrocar sinó s'arreglava. Era refugi de malalts i captaires. Els nonaspins professaven gran devoció a aquests sants a causa dels múltiples favors rebuts per la seva intercessió en els difícils temps de pesta.

Era una capella d'una sola nau i sòl de pedra situada fora del Portal, a la plaça anomenada de Sant Sebastià confrontant amb les cases de l'Hospital. Al fons de la capella es trobava l'altar amb la imatge del sant pintat a la paret i la sagristia estava darrere de l'altar.

Segons explica la tradició oral, hi va haver a Nonasp una epidèmia de pesta, amb la promesa que si els lliurava d'ella li construïren una ermita. Segons sembla les seves súpliques van ser ateses, i en senyal de gratitud li van construir l'ermita en el seu honor. Des de llavors i fins a mitjan segle actual es va celebrant el 20 de gener la festa de Sant Sebastià.

Tenia una Confraria que era l'encarregada d'organitzar els actes a celebrar. Nou dies abans començava a resar el rosari a l'ermita a la nit. Després es cantaven els goigs. La vesprà era l'última celebració i en finalitzar l'acte es beneïa el tortell que portava el nom del sant.

A continuació començaven els actes profans que es desenvolupaven a la plaça. S'hi feia una foguera

amb la llenya recollida en totes les cases del poble. Es ballaven i cantaven les danses donant voltes al voltant de la foguera.

Amb l'arribada de la República (1931) la festa religiosa decau, se suspenen les processons i es dissol la Confraria, però la gent va seguir celebrant la festa.

En 1872 i 1938 amb motiu del mal estat de l'Església Parroquial, es va emprar com a tal. En 1953 va ser venuda per ajudar a la reconstrucció de l'Església Parroquial.

Miguel Franc és l'Alcalde de Nonasp.

Amb l'epígraf de "Veïnat del Regne d'Aragó fet per Partits d'acord amb el alistament general que va manar fer el Senyor Intendent don Pedro de Goyonche per la Cinquena de l'any 1777" es dona explicació del nombre de veïns útils per al sorteig i dels quals estaven exempts, bé per ser "hijosdalgos" o altres causes que no cita.

Pobles	Veïns útils	Exempts
Nonasp	138	13
Faió	83	4
Fabara	160	7
Maella	429	29
Casp	1.254	39

Les intenses pluges de la tardor de 1784 van provocar les crescudes violentes del Matarranya i Algars, els quals van pujar el nivell uns cinc metres fins al punt que assenyala una inscripció pintada a l'interior de l'Ermita de la Mare de Déu de Dos Aigües.

En la Visita Pastoral de 1785 es diu que la Confraria del Rosari és una Fundació molt antiga, desapareguda, es va restablir novament l'any passat pel Mossèn Fra Galindo, Prior dels Dominics d'Alcanyís, amb noves constitucions, es va nomenar confreres de nombre, perquè les observen i exerceixin tots els altres del poble admesos als Goigs i Privilegis. Es diuen anualment 10 misses resades i una cantada, amb dos aniversaris cantats i respons general. Cada diumenge primer de mes, es fa una processó i es canten completes en el Diumenge del Roser. Per això rep el capítol 4 lliures i 18 sous que paguen el Majordom de dita Confraria de les almoines que es recullen entre any.

En 1786 va ser necessari condicionar el pont de Maella, per a això Nonasp i altres pobles col·laboren amb una aportació econòmica per pal·liar el quantió pressupost que es va utilitzar en aquestes reparacions. Van ser 47.058 reals i 28 maravedís que equivalien a 2.500 lliures jaqueses les que es van dedicar a això.

El 1790 és un any tranquil de guerres en Nonasp i encara que la Revolució Francesa havia esclatat l'any anterior, encara no s'havien notat els seus efectes en aquesta zona, cosa que sí passaria anys més tard amb les Guerres Napoleòniques.

És abolit el dret de vida o mort que sobre els seus vilans tenien els senyors. Entre les classes inferiors més dels captaires i gitanos, hi havia qui exercia oficis que mereixien aversió: taverners, calderers, esmoladors, adobers, comedians, etc. Ja no hi havia moriscos ni jueus.

El poble procurava alegrar la forçosa monotonia de la seva vida amb les festes, que solien tenir un motiu religiós i que tenien gran sumptuositat, destacant les freqüents i solemnes processons.

Era gran l'afició al ball. Es permetien els balls de màscares i se celebraven les festes del Carnaval. Una altra diversió era el teatre. El vici del joc va estar molt estès. En 1763 s'havia implantat la loteria.

La nit del 13 al 14 octubre 1793 es produeix una nova riuada al Matarranya destrossant camins i causant molts danys.

En la Visita Pastoral de 1796 es recomana que s'ensenyi molt el catecisme i que necessita aviat inconvenient el sostre de l'Església i les escales de la torre del Campanar.

En 1797 en traslladar els monjos per tornar a poblar el Monestir de La Trapa de Santa Susanna de Maella, en arribar la nit es van trobar el riu Matarranya crescut, de manera que divuit veïns de Nonasp amb llums i nus fins a la cintura van haver de passar per un gual amb increïble cura i treball. El Monestir pertanyia a monjos cistercencs des del segle XII. Es troba entre Maella i Favara, i avui és un pintoresc munt de ruïnes amb una gran església barroca i elevada torre.

Antonio Suñer de Nonasp casat amb Cándida Martí de Batea fa testament en 1799 dient que el seu cos sigui enterrat al cementiri amb enterrament senzill i que les Honres es celebren a la Parroquial de Nonasp i per la seva ànima se celebrin vint misses resades i deu a Ntra Sra de Dos Aigües, traient el seu import dels seus béns. També que abans de totes les coses, siguin pagades seus deutes, greuges i injúries.

Deixa a la seva dona tots els estris, fruits, roba, joies, cavalleries, herbes, o sigui tot el que es trobés en els seus camps i cases.

Diu que aquesta Càndida Martí va portar de dot dos-cents pesos de vuit reals de plata que es van invertir en pagar deutes contrets abans d'aquest matrimoni, i altres urgències. A més pels anys junts i amor conjugal el deixa en gràcia especial cent pesos de vuit reals de plata, a més d'un "quadrón" de terra a la Múria d'una hora de llaurar.

Als seus germans Francisco i Mariana i els seus quatre nebots els deixa trenta pesos de vuit reals

a cadascun. Deixa a la seva neboda Rita el banc amb respatller de la cuina i el rodafocs.

Anomena executors d'aquest testament a Càndida Martí, la seva dona i Mossèn Joan Josep Franc, Prevere i Beneficiat de l'Església Parroquial de la Vila de Nonasp.

Són Alcaldes de Nonasp en aquest final de segle: Miguel Franc (1792), Joaquín Andreu (1793) i Roque Roc i Antonio Albiac (1797).

Cens del Comte de Floridablanca de 1787

Municipi	Solters	Casats	Viudus	Total
	Hom /Don	Hom /Don	Hom /Don	
NONASP	274 /266	140 /140	17 /28	865
FABARA	319 /286	249 /249	26 /44	1.173
MAELLA	618 /471	428 /440	70 /127	2.154

	NONASP	FABARA	MAELLA
Mossens	0	0	1
Beneficiaris	2	3	8
Tenents de mossen	1	1	2
Sacristans	1	1	2
Acòlits	0	0	1
Advocats	0	0	1
Escrivans	0	0	1
Estudiants	0	4	17
Pagesos	63	255	493
Jornalers	70	50	111
Comerciants	0	0	11
Artesans	18	32	104
Criats	1	5	41
Empleats amb sou del Rei	0	0	1
Dependents de l'Inquisició	0	1	2
Síndics Orders Religiosas	0	0	1
Demandants	0	0	1